

چگونه دعبل را شعر شیعی

محدثه میر حسینی

دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی

شمه‌ای از حیاتِ دَعْبِلِ نام و نسبِ شاعر

تولد دعبیل را اغلب تاریخ‌نویسان سال ۱۴۸ هـ. ق ضبط کرده‌اند. در کوفه متولد شد. مولد او را بعضی‌ها «قرقیسیا» - شهری بر کناره رود خابور نوشته‌اند. مردی رشید از قبیله خزاعه از نسل بدیل بن ورقاء خزاعی، صحابی رسول خدا که کنیه‌اش ابوعلی بود.

در سال وفات امام صادق (ع) متولد شده است و امامان کاظم و رضا و جواد علیهم‌السلام را درک کرده است.

روایت حدیث در شعر شاعر

دعبیل نه تنها شاعر اهل بیت (ع)، بلکه راوی حدیث آنها نیز بود. او از گروه «شاعران محدث» و «محدثان شاعر» به شمار می‌آید. در کتاب‌های معتبری مثل «اصول کافی» روایاتی از او نقل شده است. عالمان و دانشمندان بزرگی چون «شیخ طوسی»، «ابن شهر آشوب»، «علامه حلی» و «تجاشی» در کتاب‌های رجالی خود، دعبیل بن علی خزاعی را از اصحاب ائمه و از راویان احادیث شمرده‌اند. نقل حدیث از ائمه اطهار (ع) توفیقی است که کمتر نصیب شاعری شده است.

شاعر از نگاه شعرای دیگر

محمد بن قاسم بن مهرویه می‌گوید: «شنیدم که پدرم می‌گفت شعر به دعبیل خاتمه یافت» و بزرگانی چون «بحتری» دعبیل را از مسلم بن ولید شاعرتر می‌دانستند. چرا که سخن دعبیل به سخن عرب شبیه‌تر و روش او به روش‌های ایشان نزدیک‌تر از مسلم بن ولید است.»

مأمون، خلیفه عباسی

می‌گفت: «آفرین بر

دعبیل چه ژرف‌نگر

و منصف است و چه

زیباتوصیف‌می‌کند»

چنانکه بزرگان آن عهد از قبیل عباس بن جعفر خزاعی والی خراسان فرزندان خود را به دعبیل می‌سپردند تا ادب و شعر به ایشان بیاموزد، در حالی که در آن زمان شاعران بسیاری معاصر دعبیل بودند. مأمون، خلیفه عباسی می‌گفت: «آفرین بر دعبیل چه ژرف‌نگر و منصف است و چه زیبا توصیف می‌کند».

ابن شرف قیروانی می‌گفت: «دعبیل بن علی شاعری است که امروز مدح می‌نماید و فردا هجو، در هر دو روش بسیار توانا و زیبا شعر می‌گوید و در هر مورد زبانش صریح و گزنده است. اشعاری در حمایت و تعصب و تفاخر دارد. او شاعر دانشمند و دانشمند شاعران است.»

دعبیل به فراوانی شعر و قدرت شاعری و اسلوب‌های عالی شعری مشهور است.

مخالفان شاعر

شجاعت کم‌نظیر که از آب‌شخور پاک و زلال ایمان و اعتقادات شیعی سرچشمه می‌گرفت، برای بسیاری از مورخان و تذکره‌نویسان کج‌فهم، گران آمده است؛ از این رو در آثار خویش سعی کرده‌اند دعبیل را آدمی شرور و گستاخ و فاسد معرفی کنند! ابوالفرج اصفهانی در کتاب معروف خود «الاغانی ج ۲۰ ص ۱۲۰» می‌گوید:

دعبیل شاعری خوش‌طبع و هجوگری پلید زبان بود که هیچ یک از خلفا و وزرا و فرزندان‌شان از شر هجو او در امان نماندند.

ویژگی‌های شعر دَعْبِلِ

الف) ظاهر شعر: سبک ادبی و لفظی شعر دعبیل، تحت تأثیر اشعار متقدمان به ویژه شاعران بزرگ دوره جاهلیت است.

یکی از اوزان شعر عرب، بحر طویل (فعلون مفاعیلن فعلون مفاعیل) است که بسیاری از شاهکارهای شعر عرب از قدیم در این وزن سروده شده است. قصیده «لامی» و بسیار مشهور «امرؤالقیس» شاعر بزرگ جاهلیت، در این وزن سروده شده است. این شعر یکی از معلقات سبع (هفت شعر شاهکار دوره جاهلیت عرب) بود که پیش از اسلام به دیوار کعبه آویخته شده بود:

قفا نَبِكِ مِنْ ذِكْرِ حَبِيبٍ وَ مَنْزِلٍ / بِسِقْطِ اللَّوَى بَيْنَ
الدَّخُولِ فَحَوْمَلٍ (امرؤالقیس، ۱۴۰۹ هـ.ق، دیوان امرؤالقیس، تحقیق: سیدحسن امین، ص ۲۹): درنگ کن ای همراه! تا به یاد یار و دیار زار بگرییم در ریگستان «سقط اللوی» که میان سرزمین دخول و حومل واقع است. دعبل چند شعر و از جمله قصیده مشهور «مدارس آیات» را در همین وزن سروده می‌گوید: قفا نسأل الدار التي خف اهلها...

ب) محتوای شعر: مطالعه دیوان دعبل و اشعار او به ویژه قصیده مدارس آیات، نشان می‌دهد دعبل جوهر معنوی و باطنی شعر و اندیشه‌اش را از مکتب اهل بیت (ع) گرفته و شعر او ترجمان افکار، عقاید و آرمان‌های اصیل و مکتبی تشیع است. شاعران شیعه بیش از همه، از یکدیگر تأثیر پذیرفته‌اند. مانند این‌که:

ألم ترني من حب آل محمد / أروح وأغدو خائفاً أترقب و
دعبل می‌گوید: ألم ترأني مذ ثلاثين حجة / أروح وأغدو دائم الحسرات

تألیفات شاعر

دعبل تألیفاتی داشته که دانشمندان و ادیبان بزرگ از آنها یاد کرده‌اند و حاکی از وسعت اطلاع اوست. کتاب‌های او به قرار زیر است:

۱- دیوان اشعار: اشعار دعبل را ادیب معروف «بوپکر محمدبن یحیی صولی» متوفی به سال ۳۳۵ هـ.ق گردآوری کرده و در سیصد صفحه بزرگ نوشته بود. (ابن ندیم، محمدبن اسحاق، ۱۳۹۱ هـ.ق، الفهرست، ص ۲۲۹). دیوان دعبل برای اولین بار در سال ۱۳۸۲ هـ.ق. / ۱۹۶۲ م. در بیروت با مقدمه و تحقیقات و تعلیقات ادیب محقق معاصر استاد «عبدالصاحب عمران الدجیلی» چاپ و منتشر شد و مشتمل بر ۱۷۶۱ بیت در دو بخش است.

بخش اول: اشعاری که بدون تردید از دعبل است و تعداد آن به ۱۰۲۴ بیت می‌رسد.

بخش دوم: ابیاتی است که هم به دعبل و هم در برخی کتاب‌ها و معاجم ادبی، به شاعران دیگر نسبت داده شده است. و مجموع آن ۱۵۲ بیت است.

این گفته دعبل که روزی را بی سرودن شعری نگذرانده‌ام، نشان‌گر آنست که خیانتکاران عباس و کج‌اندیشان بی‌خرد بسیاری اشعار او را از بین برده باشند.

۲- طبقات الشعراء: این کتاب از آثار معروف و در زمینه اخبار و احوال و اشعار شاعران عرب تألیف کرد. امروز از سرنوشت این کتاب، اطلاعی در دست نیست، ولی بسیاری از شعرا و ادبا و لغت‌شناسان و نویسندگان صرف و نحو و دستور زبان عربی و

علوم و فنون ادبی و بلاغت و تذکره‌نویسان و مورخان بزرگ عرب پس از دعبل برای اثبات مدعی خود به آن استناد یا مطالبی را از آن نقل کرده‌اند. مانند ادیب و نحوی بزرگ عرب «ابوالعباس میرد» در کتاب: «الکامل»، «ابوعبدالله محمدبن عمران مرزبانی» در «معجم الشعراء»، «خطیب بغدادی» در «تاریخ بغداد»، «ابن خلکان» در «وفیات الأعیان»، «ابن حجر عسقلانی» در «الاصابة فی تمییز الصحابة» و کسانی دیگر در کتاب‌های خود.

۳- الواحدة فی مناقب العرب و مثالبها (در آداب و رسوم عرب‌ها)، از این کتاب هم فقط نامی در تاریخ مانده است. (الخرزاعی، دعبل بن علی، ۱۹۸۹ م، دیوان دعبل بن علی الخرزاعی، تحقیق: عبدالصاحب عمران الدجیلی، ص ۳۱).

تألیف این دو کتاب - و احتمالاً آثار قلمی دیگر و نقل حدیث از امامان معصوم (ع) و نقل حدیث توسط دیگر محدثان از زبان او موجب شده تا دانشمندان و مورخان و فقیهان بزرگ او را عالمی شاعر و شاعری عالم بدانند.

پایان کار شاعر

وی اطروش (کر) بوده، قوی‌جنه و قدبلند. جمله معروف او این است «فی خمسين سنة أحمل خشیتی علی کتفی أدور علی من یصلبني علیها پنجاه سال است که چوبه دار خود را بر دوش می‌کشم و به دنبال کسی می‌گردم که بردارم کند. (زرکلی، خیرالدین، ۱۹۸۶ م، الاعلام، ج ۲، ص ۳۳۹).

او با نفرتی آتشین و خروشنده در برابر همه دشمنان آل علی می‌زیست.

بنا بر قولی که در اغلب منابع آمده، ملک بن طوق که مورد هجو او قرار گرفته بود شخصی را مأمور قتل او کرد و آن شخص مدت‌ها در پی دعبل بود تا او را یافت و با عصبانی که مجهز به آهن نوک‌تیز و مسموم بود، ضربه‌ای به پشت پای او زد و همان روز یا روز بعد در ۹۸ سالگی از دنیا رفت.

به اعتقاد برخی از مورخان، دعبل در همان روستا که به شهادت رسید، دفن شد. عده‌ای برآنند که پیکر پاک شهید راه حق را به شهر شوش حمل کردند و در آنجا به خاک سپردند (ابوالفرج اصفهانی، علی‌بن حسین، ۱۴۰۷ هـ.ق، الاغانی، ج ۲۰، ص ۱۸۶).

نقل حدیث از
امامان معصوم (ع) و
نقل حدیث توسط
دیگر محدثان از
زبان او موجب شده
تا دانشمندان و
مورخان و فقیهان
بزرگ او را عالمی
شاعر و شاعری
عالم بدانند

